

5. Összegzés

A székelyföldi kisvárosban 2013-ban készült kutatásunk rámutatott arra, hogy a román iskolába iratkozó magyar gyerekek esetében – ott ahol mindkét szülő magyar nemzetiségű – az iskolaválasztás mozzanata szinte egyetlen tényezőre szűkíthető: elsősorban azért választanak román tannyelvű iskolát, mert így látják biztosítottnak, hogy gyerekeik jól megtanuljanak románul, és a későbbiekben, román környezetbe kerülve jobban érvényesüljenek. Azt illetően is egyetértés van interjúalanyaink között, hogy magyar iskolában a gyerekek nem tudnak olyan szinten elsajátítani az állam nyelvét, mint román iskolában, elsősorban azért, mert a döntően magyar többségű városban kevés lehetőségük van románul beszélni, a mindennapi élethelyzetekben gyakorolni a nyelvet. Ezzel szemben a román iskolában minden tárgyat románul tanulnak, a tanárokkal és társaikkal is többnyire románul beszélnek, így ott a román nyelvű kommunikáció napi szintű.

A egyes házasságok esetében belép egy másik tényezőpáros is az iskolaválasztás kapcsán: a domináns szülő szerepe, valamint annak a szülőnek az anyanyelve, aki otthon segít a gyerekeknek a tanulásban. Hogy ezek közül melyik érvényesül jobban, arról megoszlanak a vélemények.

Ezzel szemben az interjúkból jól körvonalazódik, hogy azok a tényezők, amelyek a magyar iskolát választó szülők esetében leginkább befolyásolják az iskolaválasztást – legalábbis a korábbi kutatás tapasztalatai alapján –, a román iskolát választó szülők esetében nem játszanak elsődleges szerepet. Itt főként a tanító személyét, valamint az iskola hírnevét és szakkínálatát említhetjük meg. Hasonlóképpen, több más olyan tényező, amely a magyar iskolát választók körében sem kapott nagy hangsúlyt – az iskola közelsége, felszereltsége, infrastruktúrája, szakképzett pedagógusok, stb. –, a román iskolát választók körében is másodlagosnak bizonyul. Nem feltétlenül azért, mert ezek esetleg nem számítanának a szülők és gyerekek számára, hanem azért, mert ezen a téren a városban működő magyar általános iskolák és a román iskola között nincsenek számottevő különbségek.

Bodó Barna

Magyar fiatalok többségi iskolaválasztása Aradon

Bevezetés

A Kárpát-medence négy nagyrégiójára kiterjedő kutatásunknak második szakaszában¹ a többségi (román, szlovák, szerb, ukrán) iskolát választó kisebbségi léthelyzetben élő magyar fiatalok döntéseinek a körülményeit és motivációit vizsgáltuk. A kutatás alapkérdése – az iskolaválasztás – az asszimilációra utal. Hozzáidomulás valamihez, belépés egy a szülőktől eltérő etnikai csoportba, e másik csoport értékeinek és viselkedési mintáinak átvétele: ez a folyamat az iskolával, az iskolaválasztással kezdődik. Iskolás kora előtt mindenkire elsődlegesen családi környezete hat. Az asszimilációs folyamatnak tehát első, egyértelműen azonosítható döntése az iskolaválasztáshoz köthető.

A nemzetépítő állam számára, különösen Közép-Kelet-Európában, a társadalmi-etnikai homogenitás elsődleges, kiemelt fontosságú volt és többnyire mindmáig az – bár a nagypolitika ezt tagadni kívánja. A térségben nincs olyan ország, amely története során ne asszimilált volna kisebbségeket. A nemzetépítés általános velejárója az asszimiláció. Ezért nevezik olykor az asszimiláció békés formáját természetesnek – ami soha nem lehet az. Hiszen, ha valakit a politika nyomása vagy közvetlen társadalmi környezete arra indít, hogy kilépjen elődei kultúrájából, ősei hagyományait odahagyja – az természetes nem lehet. A kérdés csak az: politikai program alapján zajlik, avagy a társadalom strukturális asszimilációs nyomása hozza létre. A politikai program lehet nyíltan vállalt, diszkriminatív, mint Romániában 1877 után Dobruzsza esetében.² Az

¹ Korábbi kutatásunkat lásd: Bodó Barna – Márton János: Magyar iskolaválasztás Erdélyben. *Kisebbségkutatás*, 2012/3. 418-472.

² Iordachi, Constantin: “The California of the Romanians”: The Integration of Northern Dobrogea into Romania, 1878-1913. In: *Nation-Building and Contested Identities. Romanian & Hungarian Case Studies*, Iași: Polirom: Budapest, Regio Books, 2001. 121-153.

asszimiláció továbbá lehet áttételes, nem kinyilvánított program, amikor a modernizációra való hivatkozással a hatalom a kisebbségi értékekre nincs tekintettel, a kisebbség egyfajta állampatriotizmus jegyében nem, vagy korlátozottan kap teret nemzeti alapú szervezkedésre. Ide sorolható a dualista Magyarország.³ Harmadik változatként lehetséges olyan helyzet is, amikor a politika a kérdést leveszi napirendről, mi több, olykor még arra is hajlandó, hogy bizonyos kisebbségi speciális igényekre pozitívan válaszoljon. Ez a szórvány esete, amikor a helyi eltérő identitású kisebbségi csoport társadalmi strukturális nyomás hatására halad a kisebbségi különbözőségek-sajátosságok felszámolásának az útján. Elvben mindhárom esetre érvényes, hogy amennyiben nyelvváltásra kerül sor, akkor az – egyedi esetektől eltekintve – nem önkéntes, hanem a létező körülmények elfogadásából fakad, illetve elutasítása annak, hogy az anyanyelv megőrzése szórványban az egyén részéről külön feladat és teher vállalását követeli meg.

Az iskolaválasztás a nemzeti identitáshoz való viszony egyik legfontosabb fokmérőjeként jelenik meg a határon túli magyarság körében: a gyermekük számára magyar tannyelvű iskolát választók eredeti identitásuk fenntartásának, illetve megerősítésének bizonyítékát adják, az utódaikat nem magyar iskolába járató magyar szülők – tudatosan vagy nem, de – döntésükkel a nyelv- és identitásváltás, tehát a beolvadás/asszimiláció irányába nyitnak kaput. Természetesen eltérően kell értelmezni, ha valaki tömbben él és dönt a többségi iskola mellett, ahol az államnyelv elsajátítása ritkán lehet tökéletes, a fiatalok jelentős része az országosan domináns etnikum nyelvét alig, vagy rosszul ismeri. Ugyanakkor szórványban, ahol a többségi nyelv ismerete a hétköznapi élet velejárója, a többségi iskola választása más okok, egész sor objektív és szubjektív tényező hatására következik be, tehát szórványban a többségi iskola választása az esetek döntő többségében a kisebbségi identitás feladásához vezet.

³ Niederhauser Emil: Utószó Pukánszky Béla könyvének új kiadásához. In: Pukánszky Béla: *Német polgárság magyar földön*. Lucidus Kiadó: Budapest, 2000 (első kiadás: Budapest, 1940).

1. Iskolaválasztás és társadalmi környezet

A 2011-es romániai népszámlálás eredményei 2012-ben jelentek meg, az első elemzések több, kutatásunk számára meghatározó megállapításhoz vezettek. Kiss Tamás és Barna Gergő tanulmányából⁴ vettük át az alábbi összefoglaló táblázatot.

1. táblázat. A magyar népesség számának változása megyék szerint

Megye	Magyarok száma			Változás abszolút száma		Változás aránya	
	1992	2002	2011	Változás 1992–2002	Változás 2002–2011	Változás 1992–2002	Változás 2002–2011
Arad	61 011	49 291	37 067	-11 720	-12 224	-19,2%	-24,8%
Beszterce-Naszód	21 098	18 349	14 773	-2 749	-3 576	-13,0%	-19,5%
Bihar	181 703	155 829	138 441	-25 874	-17 388	-14,2%	-11,2%
Brassó	63 558	50 956	39 275	-12 602	-11 681	-19,8%	-22,9%
Fehér	24 765	20 684	15 870	-4 081	-4 814	-16,5%	-23,3%
Hargita	295 104	276 038	258 615	-19 066	-17 423	-6,5%	-6,3%
Hunyad	33 849	25 388	16 219	-8 461	-9 169	-25,0%	-36,1%
Kolozs	146 186	122 301	103 457	-23 885	-18 844	-16,3%	-15,4%
Kovácszna	175 502	164 158	151 787	-11 344	-12 371	-6,5%	-7,5%
Krassó-Szörény	7 876	5 824	3 276	-2 052	-2 548	-26,1%	-43,8%
Máramaros	54 902	46 300	34 781	-8 602	-11 519	-15,7%	-24,9%
Maros	252 651	228 275	200 989	-24 376	-27 286	-9,6%	-12,0%
Szatmár	140 392	129 258	113 541	-11 134	-15 717	-7,9%	-12,2%
Szeben	19 309	15 344	10 893	-3 965	-4 451	-20,5%	-29,0%
Szilágy	63 151	57 167	50 659	-5 984	-6 508	-9,5%	-11,4%
Temes	62 866	50 556	35 294	-12 310	-15 262	-19,6%	-30,2%
Erdély	1 603 923	1 415 718	1 224 937	-188 205	-190 781	-11,7%	-13,5%
Bákó	4 373	4 317	4 373	-56	56	-1,3%	1,3%
Bukarest	8 301	5 834	3 463	-2 467	-2 371	-29,7%	-40,6%
Regát	21 036	16 089	12 809	-4 947	-3 280	-23,5%	-20,4%
Romániai magyarok	1 624 959	1 431 807	1 237 746	-193 152	-194 061	-11,9%	-13,6%
Románia összlakosság	22 810 035	21 680 974	19 042 936	-1 129 061	-2 638 038	-4,9%	-12,2%

⁴ Kiss Tamás – Barna Gergő: *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében*, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Kolozsvár, 2012.

A táblázat adataiból világosan látszik, hogy a romániai magyarság fogy, és annak ellenére, hogy a 2002-2011 közötti fogyás mértéke (-13,6%) meghaladja az országos fogyást (-12,2%), itt a különbség jóval kisebb, mint az 1992-2002 közötti időszakban (a magyar fogyás akkor 7%-kal haladta meg az ország lakosságának az apadását). Ha elfogadjuk, hogy a migráció mind a román, mind a magyar lakosság esetében hasonló módon létező valóság, akkor feltételezhető, hogy az asszimiláció mértéke valamelyest csökkent. De az általános csökkenés mást jelent tömbben és mást szórványban. Az adatok szerint az asszimiláció látszólagos leállása figyelhető meg a tömbben élő magyarok esetében, miközben az asszimiláció gyorsulása, erősödése a szórványban.

2. táblázat. Erdélyi magyar fiatalok iskolaválasztása, megyék szerint (V-VIII. oszt.)⁵

Megye	Tanulók - 2004-2005			Tanulók - 2010-2011			Magyarok aránya (%)
	Összlétszám	Magyarul tanul		Összlétszám	Magyarul tanul		
		Szám	%		Szám	%	
Hargita	14902	12140	81,4	13659	11460	83,9	84,80
Kovácszna	10142	6993	68,9	9239	6486	70,2	73,59
Maros	25713	8492	33,0	23527	7836	33,3	37,82
Szatmár	19462	5218	26,8	15626	4630	29,6	34,50
Szilágy	12345	2434	19,7	10425	2183	20,9	23,25
Bihar	28395	6368	22,4	25373	5177	20,04	25,18
Kolozs	28429	3351	11,7	22971	2436	10,6	15,69
Brassó	25694	1163	4,5	19833	840	4,2	7,77
Arad	20743	809	3,9	18136	713	3,9	9,06
Beszterce-Naszód	16533	467	2,8	14398	410	2,8	5,31
Fehér	17581	467	2,6	14968	398	2,6	4,85
Máramaros	26404	621	2,3	21711	572	2,6	7,54
Temes*	30694	337	1,09	25109	275	1,09	5,42
Hunyad	23386	318	1,3	18919	237	1,2	4,09
Bákó	37968	70	0,1	31088	251	0,8	0,75
Szeben	20197	110	0,5	16927	94	0,5	2,89
Krassó-Szörény	15525	-	-	12678	-	-	1,19
Románia	1012601	49396	4,87	862588	44430	5,15	6,50

* A Temes megyére vonatkozó adatokat korrigálni kellett, köszönöm Kiss Ferenc tanfelügyelő készségességét.

⁵ Kiegészítette és átszerkesztette a szerző. Forrás: Murvai László: Erdélyi magyar oktatás 2004-2011 – a beiskolázás kérdéseiről, *Új Magyar Szó*, 2011.10.04.

A tömb és szórványhelyzet közötti asszimilációs különbség egyik oka az iskolaválasztás, az anyanyelvi iskola helye és szerepe a fiatalok opcióiban. Murvai László 2011-es adatai szerint a magyar iskolát választó magyar fiatalok részaránya a szórványban a legalacsonyabb.⁶

Ebben a táblázatban az utolsó oszlop eredetileg nem szerepelt. Azért illesztettük be, hogy megállapítható legyen, milyen mértékű a magyar fiatalok magyar általános iskolába íratása. Amennyiben feltételezzük, hogy a megyék magyar lakossága és a megyék iskoláskorú magyar fiataljainak száma között nincs szignifikáns különbség, akkor az utolsó két oszlop adatainak az aránya megmutatja, milyen arányokat ölt a többségi iskola választása a magyarok körében. A legkisebb a különbség Hargita megyében – itt az általános iskolás magyar gyermekek kb. 1 százaléka választja a többségi iskolát. A másik végletet két szórvány megye jelenti: Szeben megyében a magyar gyermekeknek mintegy 17%-a, Temes megyében pedig 20%-a jár magyar iskolába.

A kutatás helyszínéül választott Arad megye szórványnak minősül, a rangsorban szintén hátulra került: itt a magyar anyanyelvű általános iskolásoknak 43%-a jár magyar iskolába.

2. Kutatási cél és módszertan

2012-es kutatásunk alapján is kiderült, az iskolaválasztásnak többféle oka van, ezért nehéz egységes egészként kezelni a problémaegyüttest. Ugyanakkor a különféle helyszíneken és kisebbségi szempontból eltérő (tömb és szórvány) környezetben zajló elemzések több azonosságot is mutatnak. Az iskola választásának motivációt többféleképpen is csoportosíthatjuk. A pragmatizmus szempontjára építve megkülönböztethetjük a szimbolikus (nyelv és kultúra átadása) és racionális motivációkat (iskola adottságai); ha az interetnikus jellegből indulunk ki, megkülönböztethetjük a szórványban működő, illetve a tömbben élők sajátos motivációit; ha a tényleges döntést eszközlő személyre gondolunk, kü-

⁶ Murvai, 2011. Erdélyi magyar oktatás, i.m.

lönbséget tehetünk a szülők, a diák, avagy éppen a pedagógus vagy más szakember döntései között; és így tovább.⁷

Jelen kutatási tervben az iskolaválasztás egy sajátos esetével szeretnénk foglalkozni: azt vizsgáljuk meg, hogy a kisebbségi magyarok vagy magyar szülők egy szűkebb, régióként eltérő, de minden vizsgálandó régióban viszonylag jelentős rétege miért választja a többségi nyelvű iskolát. A problémát az etnicitással összefüggő mikroszintű elemzések sorába utalhatjuk. Kérdésünket úgy is feltehetjük, hogy a többségi nyelven való tanulás mellett voksoló szülők milyen mikro me-chanizmusokon keresztül hozták meg döntésüket. Kérdés továbbá, hogy miként viszonyulnak a többségi iskolák vezetői/pedagógusai a kisebbségiek többségi iskolába járásához, a kérdést elsődlegesen szakmai vagy pedig politikai kérdésként kezelik-e.

Feltételezzük, hogy a gyakorlati szempontok – iskola elérhetősége, távolság, biztonságos közlekedés – jelentős szerepet játszanak az iskolaválasztással kapcsolatos döntésben. Azt is valószínűsítjük, hogy a vegyes házasságok esetében döntő módon a többségi iskola mellett születik döntés. A családi háttér szerepe több szinten megmutatkozik. A szülő saját iskolaválasztását is minősíti gyermeke iskolájának kiválasztásakor, olykor személyes célok is belejátszanak. Végül, de nem utolsó sorban az iskola színvonala vagy az ezzel kapcsolatos vélekedések játszanak szerepet az iskolaválasztásban.

A kutatási célcsoportot 6. és 7. osztályos tanulók jelentették. Interjú készült továbbá őket tanító pedagógusokkal, iskolaigazgatókkal, valamint a gyerekek szüleivel. Az interjúk a minden nagyrégióban közösen használt interjú-vezetők segítségével készültek el.

Az iskola kiválasztása nem volt egyszerű, ugyanis a román iskolákban nincs külön statisztika a tanulók etnikai hovatartozását illetően. Olyan iskolát kerestünk, ahol számíthattunk arra, hogy a vezetőség nem fogja elutasítani a kutatást, hajlandó lesz a kutatási feltételeket – pl. az

⁷ Részletesebben lásd: Papp Z. Attila: Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. *Kisebbségkutatás* 2012/3. 399-417.

interjúzáshoz külön termet – biztosítani.⁸ Nyolc tanulóval, két szülővel, egy szaktanárral és két igazgatóval készült összesen 13 interjú, 2013 márciusában. A beszélgetések a tanulókkal dominánsan románul folytak, a szülőkkel magyarul, a pedagógusok közül a magyarral magyarul, a másik kettővel románul. A beszélgetéseket a nagyobb tematikai blokkok szerint dolgoztam fel.

3. Az iskolaválasztás tényezői

3.1. Tanulók

Arad jelentős iskolaváros, hagyományosan jó középiskolákkal. A városban a legjobb mind a lakosság, mind a szakma értékelése szerint a Moise Nicoară Főgimnázium,⁹ a második helyre általában az Elena Ghiba Birta Főgimnázium kerül. Líceumi szinten az idegen nyelv tanítása területén kiemelkedőek az eredményei, intenzív angol osztályai elismerten jók. A természettudományi osztályból orvosira szoktak jelentős számban sikeresen felvételizni. Általános iskolai szinten két osztályuk van, ezek közül az egyik elit osztálynak számít, intenzív angollal. A főgimnáziumba túljelentkezés van. A kutatás helyszínéül kiválasztott első iskola a Ghiba Birta, ahogyan az aradiak nevezik – az egykori aradi leánygimnázium.

Második iskolaként egy kerületi iskolát választottunk, az Aurel Vlaicu negyed azonos nevű iskoláját. Az Aurel Vlaicu Általános Iskola három tagozatos: párhuzamos román osztályok mellett egy magyar és egy német osztályos fut fel a 8. osztályig. Az iskola eredményei jók, a román osztályokba iratkozásnál nincsenek gondok a létező helyek betöltésével.

Az interjúk feldolgozását a tanulók válaszaival kezdjük.

⁸ Külön köszönet Pellegrini Lilla tanárnőnek, az Elena Ghiba Birta Főgimnázium aligazgatójának, hogy a kutatás logisztikai előkészítését magára vállalta. És köszönet a Főgimnázium, illetve az Aurel Vlaicu Általános Iskola vezetőségének a maximális együttműködési készségért.

⁹ Évente elkészül az aradi középiskolák rangsora. Az utóbbi három évben kétszer a Moise Nicoară, egyszer pedig a Ghiba Birta volt megyei első.

a) Családi háttér

A Ghiba Birta Főgimnáziumban a beszélgetések hangulata változó volt, amennyiben a találkozás a tanulókkal némileg feszülten kezdődött: nem tudták mire vélni, hogy miért pont őket – magyarokat – keresi egy ismeretlen valaki, mindvégig volt némi feszélyezettség a válaszok megfogalmazásában. Hamar kiderült, hogy igyekeznek tökéletes beilleszkedni a román iskolai közösségbe, ami azt jelenti, hogy magyarságuknak az iskolában semmilyen jelét nem adják. Az aligazgatónő két lányt és két fiút kért fel a beszélgetésekre. A lányok közül az egyik (apja révén) félig magyar, édesanyja szüleinek nemzetisége szlovák és román (L1), a másiknak az édesapja román, de a szülők elváltak, magyar anyja neveli (L2). A két fiú közül az egyik családja magyar (F1), a másiknál az apa román, az anya magyar (F2).

Együtt találkoztunk a négy tanulóval, románul kezdtük a beszélgetést. Később, amikor külön beszélgettünk, egy fiú jól, ketten akadozva, rosszul beszéltek magyarul, egy fiú nem kívánt megszólalni magyarul.

A magyar-szlovák-román családban (L1) a családi nyelv a román, miként az egyik fiú (F2) családjában is. Az édesanyjával élő lány (L2) esete meggondolkoztató, hiszen a magyar édesanyjával otthon román a szó. Mind szívesebben beszélnek románul, mivel nekik így jobb, könnyebb. A szüleik döntően ezt elfogadják. Feltételezhető, hogy ezekben a családokban megtörtént (L1), vagy előrehaladott állapotban van az intergenerációs nyelvváltás még akkor is, ha a szülő(k) magyar(ok). A magyar szülők magyar iskolába jártak – egy kivétellel, a magyarul már alig tudó fiú nem tudja biztosan, de szerinte szülei románul végeztek iskoláikat. A magyar nagyszülők minden esetben magyarul beszélnek unokáikhoz – a jelzett fiú kivételével. Az elemi elkezdésekor mind a négyen beszéltek magyarul, ketten teljes kétnyelvűek voltak. Szimmetrikus kétnyelvűség a szüleivel magyarul beszélő fiú esetében sem létezik. Bevallásuk szerint a vegyes házasságból származó fiú (F2) és az anyjával élő lány (L2) már akkor is románul tudtak jobban. Mindketten azt állítják, hogy ma angolul jobban tudnak, mint magyarul.

Az Aurel Vlaicu Általános Iskolában szintén négy tanulóval beszélgettünk. Könnyebben indul a beszélgetés, talán annak is köszönhetően, hogy az iskola magyar tagozatának tanulói okán az iskolában a magyar

nyelv „otthon” van. A tanulók nem lepődnek meg azon, hogy románul tanuló magyar fiatalokat keresek. Két lánnyal és két fiúval találkoztunk, valamennyien magyar-magyar családból származnak. Az egyik lány anyai nagyapja román, de ők is magyarul beszéltek és beszélnek a családban. A szülők többsége magyar iskolába járt, az egyik fiúnak az édesanyja és az egyik lánynak mindkét szülője románul végezte az általános iskolát. Az egyik fiúnak ikertestvére van (F4) és egymás között gyakoribb a román szó, mint a magyar.

A szülők anyagi helyzetéről nem sikerült értékelhető adatokat kapnom a Ghiba Birta Gimnáziumban. Egy elit iskolában az anyagi helyzetnek alighanem „jónak kell lennie”. A tízfokú skálán (a nagyon rossz helyzet 1-es, a legjobb 10-es besorolású) mindenik tanuló a családját magas fokozatra sorolta. A Vlaicu iskolai válaszok reálisabbnak tűntek. Itt valamennyien 5-ös körülinek mondják anyagi helyzetüket.

b) Iskolai életút

A Ghiba Birta Líceum Arad belvárosában található impozáns épületben székel. Aki ide jár, tudja, rangos iskolát végez. Mindenkit megkérdeztem: ki hozta a döntést és mit tudtak az iskoláról, amikor ide kerültek?

Az iskola rangja igen fontos, a szülőknek mindenképpen, és ahogyan a gyermekek nyilatkoznak, látható: büszkék iskolájukra, a legjobbak között vannak. A döntés módja: egyesek úgy érezhetik, ők döntöttek az iskolát illetően, ami részben lehet igaz: döntöttek arról, hogy a szülők első választását elfogadják, avagy változtatni szeretnének. Az iskola kiválasztásával járó döntést szerintünk egyetlen szülő sem bízta 10 éves gyermekére.

Az Aurel Vlaicu Általános Iskolában a három aradi illetőségű tanuló román óvodába járt – minden esetben az óvoda közelsége meghatározó volt: gyalog eljuthattak az óvodába. Az egyik fiú (F3) az Aradtól 20 km-re lévő Nagyiratos községből származik, ott magyar óvodába járt. Az elemi iskolát a többi három gyermek a Vlaicuban végezte. A Vlaicu iskola tanulói elsőként azt említették, hogy az iskola jó, nemcsak a tanulás szempontjából, hanem jó a hangulat, szeretnek itt lenni. Párhuzamos osztályok vannak, több speciális lehetőséggel. Például az idegen nyelv tanulását illetően van választási lehetőség. Harmadik érvként többen azt

mondták, hogy sokféle tanórákon kívüli tevékenység van: sport, táncsoport, kirándulások.

Kedvenc tanárként a Ghiba Birta tanulói közül ketten elsőként az osztályfőnököt jelölték meg, illetve kedvenc tanárként említették még a romántanárt, a rajztanárt és a vallástanárt. A Vlaicus tanulók érdekes módon nem jelöltek kedvenc tanárt, ketten is azt mondták, mindenik tanár nagyon jó, sokat foglalkoznak a tanulókkal.

Az a kérdés, hogy miként érzik magukat magyarként (magyar származásuként) egy román iskolában/osztályban, a Ghiba Birta tanulóit kicsit meglepte, lassan jön a válasz: jól érzik magukat, semmilyen hátrányát nem érezték annak, hogy magyarok, magyar kötődésűek. A Vlaicu iskolában más a helyzet, itt a másnyelvűség jelen van. Ők sem érzékeltek semmilyen negatív viszonyulást a többiek részéről a magyarok irányába.

Egy szülővel folytatott beszélgetés során történt utalás a magyarok többségiek általi elfogadására. Az illető fia – aki nem volt az interjú csoportba beválogatottak között – korábbi iskolájában megkapta több alkalommal a „bozgor” minősítést, pedig „csak” félig magyar, édesapja – tehát a vezetékneve is – román. Ennek következtében a Ghiba Birtában ezt a kérdést, és a magyar kapcsolatokat általában kerüli.

c) Társas kapcsolatok, jövőkép

A szakemberek szerint, de személyes élményeink szerint is, a fiatalkori barátságok nagyon mélyek tudnak lenni, meghatározóak egy egész életre. Ezért kérdeztünk rá a barátságokra, a társas kapcsolatokra. Tudatában vagyunk annak, hogy mennyire homályos és személyfüggő az, hogy ki mit ért a barát fogalmán. Kutatásokból ismert, hogy mást ért barátságon, akinek 3-4 barátja van, és mást gondol a barátságról, akinek sok, száz vagy ennél is több főre terjed ki ez a kör.¹⁰

A Ghiba Birtás tanulók ekként vallottak a barátságról: sok barátjuk van, ők választják ki ezeket, ezek nem használják ki őket. Az osztályban nem mindenki barát. Mivel senki nem beszélt róla, külön kérdeztem meg: vannak-e magyar barátaik? Ketten (L1 és F2) azt mondták, van, de

¹⁰ Albert Fruzsina – Dávid Beáta: „Kit nevez Ön barátnak?” A barátság szociológiai megközelítésben. *Századvég* 2005/4. 91-127.

esetleges. Nem keresik a magyarok barátságát, általában nagyobb társaságban vannak együtt és ott románul beszélnek.

Az Aurel Vlaicu iskolában ugyanerre a kérdésre mindenki azt válaszolta: sok barátja van. Itt is megkérdeztem, vannak-e magyar barátaik. Mindenkinek van, és ha úgy adódik – ezen gondolom, azt értették, egy társaságban tud-e mindenki magyarul –, akkor magyarul beszélnek egymással.

A jövőkép fontos ebben a kontextusban, mert főleg a szülői motivációk sorában gyakori állítás, hogy azért kell román iskolát választani, mert akkor jobban érvényesül a gyermek. A Ghiba Birta líceum minden megkérdezett tanulója egyetemre készül, mindkét fiú arra gondol, hogy nem lesznek Aradon, egyiküket (F1) a szülők külföldre küldenék egyetemre, de nem tudja, milyen szakra. Egyelőre sportol, leigazolt játékos az aradi röplabda-csapatban, tehát teljesítményt várnak el tőle. A lányok sem tudják, mire jelentkeznek, talán jogra... Ezek után megkérdeztem, milyen tanulók, az eredményeik alapján jók (8,92 és 8,92), illetve kiválóak (9,33 és 9,75). Utóbbi eredmény birtokosa egy fiú (F1).

Az Aurel Vlaicus tanulók közül az apja nyomdokaiba lépve sofőr szeretne lenni az egyik fiú (F3), az egyik lány (L3) orvosira gondol, a másik állatorvosira, a másik fiú még nem tudja. Az ő eredményeik is jók, de valamivel a Ghiba Birtás társaik alatt vannak.

Összefoglalva a fentieket, nincs lényegi különbség a két iskola tanulói között – a kerületi iskola tanulói is éppúgy egyetemre készülnek, mint az elit líceuméi. Mivel valamennyien jó tanulók, és mert nincs okunk feltételezni, hogy anyanyelven rosszabbul teljesítettek volna, a mai feltételek között, amikor az egyetemre az orvosi és a jog kivételével nincs felvételi, csak beiratkozás és néhány helyen motivációs beszélgetés – a román nyelvű iskola, mint a boldogulás egyik feltétele bizonyosan nem tartható állítás.

3.2. Szülők

A szülőkkel való beszélgetést még nehezebb volt megszervezni, mint a tanulóké. Maga a beszélgetés kényelmetlen lehet, ugyanakkor meg kell kérni a szülőt, hogy munkaidőben fáradjon be az iskolába, egy beszél-

getés érdekében. Az aligazgatónő két beszélgetést tudott előkészíteni, mindkettő édesanya. Az első szülő (SZ1) vegyes házasságban él, a második (SZ2) családja magyar. A két élettörténet, röviden:

„Aradon születtem, szüleim mindketten magyarok, agronómus mérnökök voltak. Itt nőttem fel, magyar iskolába jártam, mérnöki egyetemet végeztem, de mire meglett a diplomám már nem volt szükség mérnökökre, ezért inkább a könyvelőség fele vettem az irányt. Ott-hon magyarul beszélünk, de a férjem román és innen borult fel az egész rend. Ha ketten vagyunk a fiammal, magyarul beszélünk, ha hárman akkor románul. Ő is mindent megért, de nagyon igényes, és ő inkább nem beszél. A gyermekünk háromnegyedig magyar, mert az férjem édesanyja is magyar volt, de nem volt szabad magyarul beszéljenek a családban. Én katolikus vagyok. A férjem is Aradon született, az iskolát románul végezte, mérnököt végzett ő is, viszont ő a diplomáját használja is.” (SZ1)

„Aradi vagyok, az iskolát végig magyarul végeztem. Édesapám magyarul végezte [az egyetemet] Kolozsváron, édesanyám magyarul a matematikát. A férjem is magyar, jogász végzettségű, hol magyarba járt, hol románba. A szülei falun voltak kezdő tanárok. Az 1-4-et románul végeztem, az 5-8-at magyarul, 9.-től románul végzett a gazdasági líceumban. Aradi ő is. A férjem református, én nem vagyok annyira vallásos, inkább zsidónak tartom magam. Magyar a kultúráim, magyarul beszélünk – a vallás más. Én és édesanyám is matematikusok vagyunk, tanárok, a véletlen úgy hozta, hogy anyósom is matematikus.” (SZ2)

A gyermekek iskoláztatását illetően két eltérő történetet kapunk. Az első szülő szerint rosszul tették, hogy a román iskolát választották. Azt hitte, képes lesz gyermekének a magyar nyelvet és kultúrát továbbadni – nem sikerült. A másik szülő nagyobbik gyermeke Manchesterben tanul informatikát, angolul. Szerinte a világ nyelve az angol, erre kell felkészülni. Sokat rágódtak a döntés meghozatalakor, a nagyszülőket is megkérdezték. Elégedetlenek voltak a magyar iskolával – ezért egy románt választottak.

A másik szülő teljesen elégedett az iskolával, de azzal nem, ahogyan napjainkban az iskolához viszonyulnak az emberek: fel kellene ébreszteni a gyermekekben a motivációt a tanulás iránt – ez ritkán sikerül.

A magyarul tanuló gyermekeknek járó oktatási-nevelési támogatásról egyik szülő sem hallott, pedig mindketten érdeklődnek a közéleti kérdések és a magyarokat érintő események, lehetőségek iránt. De egyik család számára sem létszükséglet ez a támogatás, az anyagiak okán nem tartanak rá igényt.

A jövőt illetően ismét két eltérő kép tárul elénk. Egyik esetben (SZ1) az édesanya számára a magyarsághoz kötődő viszony a nagy kérdés, ez minden mást háttérbe szorít. Ennek okán gondolja, hogy ha újabb lehetőséget kapna, másként döntene. A másik szülő (SZ2) számára a dilemma szakmai: a fiú színész szeretne lenni, művészeti líceumba menne.

Összefoglalva, az egyik családban a gyerek kiszakadóban van a magyar kultúrából, az édesanya mindent megtesz annak érdekében, hogy ez ne következzen be. A másik családban a magyar nyelvismeret nem kérdés, de azt illetően nem kaptunk jelzést, hogy ha például színire menne, akkor magyar színész lenne-e? Mert az aradi művészetiben a színi-osztály román nyelvű – s a fiút ez érdekli.

3.3. Tanár, igazgatók

A Ghiba Birta Főgimnáziumban a tanulók által többen is kedvenc tanárunknak mondott román tanárnővel és az aligazgatóval, az Aurel Vlăicu Általános Iskolában az igazgatónővel beszélgettem. A román tanárnő (RT) nemzetisége román, az aligazgatónőé (IGH) magyar, az igazgatónőé (IG) bolgár.

A román tanárnő zenei pályán indult, de mert amikor a 80-as években zenelíceumba iratkozhatott volna, Aradon megszűnt és szülei nem engedték el Temesvárra, ahol a legközelebbi zenelíceum működött. A tanítóképzőt választotta, itt figyelembe vették a zenei előképzettséget. Az egyetemet 2000-ben fejezte be, ami nem volt könnyű anyagilag, mert vasutas édesapja és munkásként dolgozó édesanyja két lányt neveltek a családban. Ma jól érzi magát a pályán, nem sajnálja a hegedűt. Mostani katedráján három éve tanít. Fiát egyedül neveli, férjétől elvált. A fiú egy

másik iskolába jár, a lakásukhoz közel, és a nagymama is segít. Ortodox vallású, ünnepekkor jár templomba, de nem vallásos.

Az igazgatónő a Zsil völgyében született, magyar értelmiségi családban. Az iskoláit végig magyarul végezte, az egyetemet románul, 1990 óta van Aradon. A magyar és román nyelven kívül beszél angolul is. Református. Férjzett, két lánya van, 19 évesek, egyetemisták Kolozsváron. A férje olasz-sváb keverék, mindezek ellenére magyar iskolába járt, magyar nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallja magát. A saját iskola-választásáról édesanyja döntött, a nyelv kérdése fel sem merült, nyilvánvaló volt, hogy magyar nyelven fog tanulni. A líceumot Marosvásárhelyen végezte, a vásárhelyi Bolyai-s éveket nem adná semmiért.

Az igazgatónő vegyes családban él, férje román, ő bolgár. Mindkét lánya jól beszél bolgáruul – természetesen a bánási dialektust, amely jelentős mértékben különbözik a mai irodalmi bolgártól. Mindkét lány katolikus, minthogy a bánási bolgárok katolikusak. Rendszeresen jár a család templomba, vallásosak. A lányokat román óvodába íratják – bolgár nincs Aradon –, a lányok ott tanultak meg románul, két hét alatt már tudtak kommunikálni, persze a maguk szintjén.

Az iskolákat illetően, hogy milyennek látják iskolájukat és mennyire szükséges a reklám, a tanulók toborzása, a vélemény mindkét esetben azonos: a munka számít.

A Ghíba Birta elit iskola, nem reklámozni kell, hanem jól kell dolgozni. Legyen ismert. Ameddig túljelentkezés van 5.-be és 9.-be, addig a dolgok jól mennek. A líceumba akkora a túljelentkezés, hogy a két saját nyolcadik gyengébb osztályából van olyan, aki nem jut be. Nincs iskolaelhagyás, nem kell a gyermekeket biztatni, hogy jöjjenek iskolába. Vannak családok, amelyek megkeresik a szaktanárt, az osztályfőnököt, olykor az igazgatót, hogy tanácsot kérjenek. Ezt szolgálja az a hét, amelyet úgy neveznek, hogy az *Iskoláról másként*, ilyenkor a párbeszéd az elsődleges cél. Az iskola sajátos kínálata az angol nyelv és mind többen jelentkeznek a természettudományos osztályba, ahonnan sokan mennek tovább orvosira. Külön reklámra nincs szükség, de készülnek szórólapok, ott van a líceum honlapja, és nem hiányoznak az iskolákat bemutató találkozók. Az igazgatónő szerint a pozitívum: céltudatos képzés líceumi szinten, szívesen járnak vissza, erős a tanári közös-

ség. Negatívum: amikor elindították a 6. líceumi osztályt, azonnal esett a gyerekek tudásszínvonala is. Továbbá a fegyelem szempontjából nem elég következetesek, nem egységes az egész tantestület, nem egyformák az elvárások. A hat végzős osztályból a tavaly hét végzősnek nem sikerült az érettségije.¹¹

Az Aurel Vlaicu Általános Iskolát évek óta építik, közösen. Egy projekttel kezdődött, majd következtek más projektek, a cél az volt, hogy mindenki – pedagógus, szülő és tanuló – a magáénak érezzék az iskolát. Külön projektet futtattak a szülők számára, hogy meghatározzák, mit kell érteni a jó iskola-szülő kapcsolatban, találkozókat, tréninget tartottak, az anyagot kötetben is kiadták szülőknek szánt útmutató formájában. Egy másik projekt a szervezeti kultúrát célozta meg, hogy módszeresen átgondolják és kielemezzék az iskolai szerepeket. Ennek alapján kezdett körvonalazódni az iskola saját profilja, jellege, és mára elérték, hogy nem egy akármilyen kerületi iskola a Vlaicu, hanem olyan intézmény, amelyről pedagógusok, szülők és tanulók is tudják, miben más, mint a többi, és miért lehet ragaszkodni hozzá. Erre is egy konkrét példa: az új tanárt, az iskolába belépő kollégát mentor fogadja, aki megismerteti, bevezeti a közösségbe.

Saját tapasztalat: az interjúzásra az igazgatói irodában került sor, az ajtó végig nyitva volt, ki- és bejártak tanárok és a titkárságról többen. Ami a legfontosabb, a tanulók felszabadultan viselkedtek végig, nem nyomta őket az igazgatói iroda „súlya”. Azt hittem, egy külterületi, kerületi iskolát választottam, amely azonban ki tudott törni ebből a szerepből. Ezek után nem meglepő, hogy nincsenek beiskolázási gondjaik – jó iskola hírében állnak.

Mindhárom pedagógusnak feltettem a kérdést: napjainkban milyen tényezők befolyásolják az iskolaválasztást? Az iskola hírneve mellett mindhárman a tanító(nő)t jelölték első számú szempontnak. A beiratkozások előtt a szülők tájékozódnak, s a saját gyermekeik esetében is a tanító kiléte volt meghatározó. Magyar gyermek esetében ez kizáró lehet.

¹¹ 2012-ben Arad megyében a nyári érettségi vizsgára jelentkezett tanulók 37%-a vizsgázott sikeresen.

A megkérdezett pedagógusok elismerték azt is, hogy az objektív tényezők is fontosak: a távolság, a megközelíthetőség, illetve az, hogy van-e egy nagyszülő, akire rá lehet bízni a gyermeket, amíg a szülők dolgoznak.

Utolsó kérdésem a román tagozaton tanuló magyarokra vonatkozott: lehetne-e tenni valamit azért, hogy anyanyelvüket jobban ismerjék, hogy nyelvükben való megmaradásukat az iskola is segítse. Az igazgatónő szerint olyan iskolát kell kialakítani, ahol a különbségeket nemcsak tisztelik, de értéként kezelik. Ezt a szervezeti kultúra részének tekinti, ezt be lehet és be kell építeni az iskola működésébe. Szerinte az Aurel Vlaicu ilyen iskola.

A Ghiba Birta Főgimnáziumban az egyik válasz némileg elhárító volt, a másiktól kiderül, a felvetett lehetőségre eddig senki nem gondolt.

Következtetések

Az interjúk alapján a családi háttér szerepe tűnik elsőrendűen fontosnak. A román iskola hatására a román nyelvet preferáló gyermekek rendre el tudják fogadtatni szüleikkel, hogy a családban a nyelvi rendszer megváltozzon: a magyar helyét átvegye a román. Ennek okai az interjúkból nem derültek ki, több szubjektív tényezőre lehet gondolni: a szülők gyermekeiktől olyasmit is elfogadnak, amit különben elutasítanak, illetve a szülő olykor belefárad abba, hogy szembe menjen olyan folyamatokkal, amelyek kiváltója részben vagy teljes mértékben ő maga volt egy korábbi döntésével. Ezzel nemcsak a szimmetrikus kétnyelvűség esélye lesz oda, de utat nyit annak a sokak által vallott véleménynek, hogy a kisebbségi nyelvek szerepe leáldozóban, az angol a fontos, ezt kell preferálni. Vannak szülők, akik számára a többségi iskola is csak eszköz: jól megtanulni angolul és utána külföldön kell/lehet keresni az érvényesülést.

Meglepőnek mondható, hogy a nagyszülők véleménye az egész iskolaválasztási és etnikai önfeladást előre jelző folyamatban nincs jelen, vagy nem elég hangsúlyos. Ők a másik háttér, ők magyarok, akikkel még magyarul kell kommunikálni, de alighanem a mai életvitel töredezettsége okán a hatásuk elenyésző.

Van olyan szülő, aki megbánja egykori döntését. Vagyis nem minden szülő adja fel, engedi el a folyamatot. Ilyenkor a társadalmi környezet kevés fogódzót kínál, egyedül az egyház az, ahol a korábbi lépés korrekciójának igyekezete közösségi teret kaphatott.

Az interjúk rávilágítanak, hogy az iskola és iskola közötti különbség mutatkozik. A köztudottan elit iskolában az etnikai mimikri nagyobb valószínűséggel válik gyakorlattá, mint ott, ahol az iskola tanulója nem mondhatja el magáról büszkeséggel, hogy közismerten jó iskolába jár. Az iskola jellege a tanulók baráti körét is befolyásolja, az elit iskolában nincsenek, vagy elvétve akadnak magyar barátok, egy másik – „normál” – iskolában ez nem kizárt, sőt, gyakori. Jelzés értékű, hogy ilyen kis mintában is előfordul az etnikai alapú megbélyegzés, a becsmérő leminősítés.

A másik oldalon ott van az intézményi hozzáállás. A kiválasztott két iskola két eltérő modellt képviselt – és erről előzetesen nem volt tudomásunk. Az elit iskolában sem hivatalosan, sem pedig az őszinte érdeklődés szintjén nem létezik semmilyen szándék arra, hogy a románul tanuló magyarok számára a szülők (egyikének a) nyelvében való megmaradást elősegítsék. Még a katolikus vallásóra is hivatalosan románul folyik – pedig a vallástanár tud magyarul. A kerületi iskola példája azt mutatja, hogy igenis lehetséges olyan szervezeti kultúra meghonosítása az intézményben, hogy a magyar ne érezze azt, neki az iskolában illik vagy pedig saját érdekében áll románul beszélni, másságát elrejtteni. A másság tisztelete és elfogadása olyan kérdés, amelyet az elit iskolákban is külön, hangsúlyos kérdésként kellene kezelni – az oktatás színvonala nem old(hat) meg mindent.

Ami a jövőkép, a boldogulás iskolaválasztásban betöltött szerepét illeti, erre vonatkozóan kevés értékelhető adatot kaptunk. A szülők sem és a pedagógusok sem tekintették ezt kiemelkedően fontos tényezőnek.

Végül, de nem utolsó sorban felmerül a kérdés: mennyire egyirányú asszimilációs út a többségi iskolaválasztás, van-e visszaút? Létezik-e az anyanyelvhez való visszafordulás esélye? A tanulók véleménye még akkor is, amikor az iskolai közeg befogadó, arra enged következtetni, hogy a magyar nyelv és kultúra közvetlen elérésére – olvasás, írás készsége – nincs gyakorlati esély, hiszen akik otthon a családban magyarul

beszélnek, azok sem olvasnak magyarul, de ha elvétve akad erre példa, az írást senki sem gyakorolja. Szórvány körülmények között, tehát ahol a közvetlen környezet nem biztosít erős magyar hatást, a többségi iskolát választott magyar fiatal számára anyanyelve bizonyosan másodrendűvé válik, olykor az angol is megelőzi, anyanyelvi kultúrája leépül, másodlagossá, érték nélkülivé válik.

Ravasz Ábel

Tartós döntések: iskolaválasztás Dunaszerdahelyen

1. Kontextus

Az esettanulmány helyszíne Dunaszerdahely (Dunajská Streda), amely egy járási központ Szlovákia délnyugati részén. A legutóbbi népszámláláson a magyar etnikai tömbként jellemezhető Csallóköz szívében fekvő város 22 500 lakosának háromnegyede (74,5%) vallotta magát magyarnak, ami csökkenést jelent a tíz évvel azelőtti adathoz képest (79,7%); a képet ugyan némileg árnyalja az ismeretetlen nemzetiségűek viszonylag magas aránya, de a csökkenés egyértelműen a szlovákok megnövekedett számának (+785 fő, 15,3%-ról 19,5%-ra) tudható be.

Dunaszerdahely története során mindig is etnikailag komplex településnek számított, igaz ezen etnikai csoportok kiléte változáson ment át. A település korábban a zsidó etnikum által nagy arányban lakott városok közé tartozott; Fényes Elek felmérése a 19. század közepén 49,4%-ra, az 1892-es népszámlálás 46,0%-ra, az 1910-es népszámlálás 43,6%-ra teszi a zsidó valláshoz tartozók arányát. Az 1930-ban még 34,8%-os erővel kimutatott zsidó etnikum jelentős többsége a holokauszt során lelte halálát, amely gyökeresen átrendezte a város gazdasági és etnikai viszonyait. A zsidóság ma Dunaszerdahelyen csupán minimális létszámú csoport (2011-ben hivatalosan 51 főt, azaz 0,2%-ot tettek ki).

Mivel a település az I. világháború után Csehszlovákiához került, a XX. század során újonnan feltűnő etnikai csoportként megjelent a szlovákság is. Miközben a részben már a magyarizáció hatásait is befogó 1910-es cenzushoz képest ebből a szempontból objektívabbnak tekinthető 1892-es népszámlálás összesen 62 fős (1,4%-nyi) szlovákságot mutatott ki a városban, számuk száz év alatt, 1991-re több mint ötvenszeresére, 3354 főre növekedett, arányuk pedig pontosan tízszeresére (14,4%). Ezzel szemben a magyarok száma a vizsgált időszakban csupán ötszörösére növekedett, csökkenő számarány mellett. Harmadik